

ACEDIA U DANTEHO AKO SVETSKÉHO AUTORA A V DOBOVEJ KÁZŇOVEJ TVORBE

ACEDIA IN DANTE'S PRODUCTION AS THE SECULAR AUTHOR AND IN PERIOD DISCIPLINAL PRODUCTION

Monika Šavelová

Katedra romanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

2.1.23 teória literatúry a dejiny konkrétnych národných literatúr, 2. rok štúdia, interná forma štúdia
monika.savelova@ukf.sk

Školiteľ: prof. PhDr. Pavol Koprda, DrSc. (pkoprda@ukf.sk)

Kľúčové slová

smútok, acedia, radosť, pokánie, hriech

Key words

sadness, acedia, joy, penitence, sin

Úvod

Vnímanie viery a jej cítenie sa v priebehu stredoveku menilo. Prvé storočia kresťanstva sa niesli v duchu jednoduchosti, no zároveň radosti z možnosti byť spasený, ktorá bola dostupná pre všetky národy rovnako. Takéto vnímanie radosti bolo spočiatku iné ako v Danteho dobe, počiatková spontánna, samovoľná radosť z dostupnosti záchrany duše – spásy, a teda možnosti večného života – sa vplyvom snáh cirkvi o separovanie od sekulárnych záležitostí štátu, v dôsledku koncilových ustanovení a doktrinálnych zmien, ale v nemenšej miere i kvôli ľudovým hnutiam, postupne zmenila na radosť ako dôkaz pokánia. Sumarizačné diela kázňového typu mali vytvoriť sumarizácie hriechov, normy pokánia a vnútornej radosti kresťana, ktorým by sa musel učiť zo systematických diel schválených cirkvou. Postupne nadobúdala kategória radosti „upomínavý“, výstražný ráz, počiatkový kresťanský optimizmus vystriedala povinnosť kajať sa. Potreba očisty sa spája s víziou posledného súdu, ktorý sa, ako sa vtedy predpokladalo, blížil (ustanovenia koncilov z rokov 1215, keď bol stanovený pojem posledný súd a 1274, keď sa prijala existencia očistca). Krst už na spásu nepostačoval, bolo potrebné konať pokánie, a tak si zabezpečiť Božie odpustenie. Túto dogmatickú novinku sa snažili rozšíriť medzi veriaciach, a preto sa stala námetom kázňových textov. Takto sa idea šírila najprv medzi mníchmi, neskôr i medzi pospolitý ľud. Ak si všimneme viaceré diela tohto typu – napr. dielo francúzskeho mnícha Guillauma de Peyrauda či talianskych mníchov Domenica Cavalcu a Jacopa Passavantihho, zistíme, že sa v mnohom podobajú. (1)

Danteho vnímanie kresťanskej dogmatiky je špecifické, pretože sa u neho kombinuje viacero filozofických smerov, ideí, čerpá zo systematizačných diel, pričom sa niekedy jednotlivé filozofické smery miešajú a vylučujú. Napriek tomu však jeho zásluha spočíva v snahe rozšíriť vierouku o „novinky“ vyplývajúce z koncilov medzi ľuďmi, keďže napísal *Komédiu* vo volgare. Dielo je osobitným javom, pretože uznáva potrebu pokánia, no táto sa javí byť vo vzťahu s aristotelovsko-averroesovskou dostatočnou vôľou, plnosťou života a k nej prislúchajúcou radosťou.

Danteho „accidiosi“

Piaty kruh *Božskej komédie* (*Inf.*, VII, 97 a nasl.) začína prameňom klokotajúcej vody vlievajúcej sa do močiara s rovnomenným názvom – Styx (z gr., vo význame nenávisť, smútok). Na základe tohto významu slova o ňom Dante hovorí ako o smutnom potôčiku („*triste ruscel*“, v. 107). V močiari sú duše pokryté blatom, celé obnažené, a preto ešte viac utrápené, resp. s ešte väčším výrazom utrpenia, zohyzené uhryznutiami a blatom. Jednotlivé výrazy opisujúce ich vzhlad (zablatení ľudia, celí nahí a s útočným, hnevlivým výrazom) zdôrazňujú fyzické a morálne zohyzenie zlostníkov, hnevlivých. Všeobecne sa o nich hovorí ako o skupine hnevlivých, zlostných, prchkých.

Dante ich doslovne označuje ako duše tých, nad ktorými víťazí hnev – tieto duše svoj hnev nevedia ovládať, akoby sme hovorili o chorobe duše. Aj v *Etike Nikomachovej* sa píše, že „to, čo sa deje z hnevu, má najmenej čo robiť s vedomým rozhodnutím“ (Aristoteles, 2011, s. 66). Autentický trest podľa princípu *contrapasso* ich bude sužovať po celú večnosť a spočíva v tom, že sa rujú ako divé zvery (por. vv. 110 – 114). (Turčány, 2005, s. 60)

Zároveň sa pod vodou nachádzajú ľudia, ktorí tam dýchajú, a na povrchu močiara sa objavujú bublinky z ich klokotania. To sú duše smutných, „zosmutnelých“ (*accidiosi*), ktorí sa previnili nemiernosťou svojho neoprávneného hnevu. Dante dáva do kontrastu s hnevlivými tých hriešnikov, ktorí sa previnili opačným hriechom, boli neschopní pociťovať oprávnený (spravodlivý) hnev, boli smutní, pretože v sebe dusili úzkosť, melancholický smútok. Pri vysvetľovaní týchto veršov sa danteológovia nezhodujú. Všeobecne sa najviac prijíma téza, že Dante na tomto mieste čerpal z aristotelovsko-tomistického delenia hnevlivých na „prudkých“, popudlivých – rýchlo sa nahnevajú, „trpkých“, zatrpknutých, udržiavajúcich vo svojej duši neutíšiteľný hnev, a „neznášalivých“, ktorí nenájdu pokoj, až kým sa nepomstia. (2)

Prídavné meno *accidioso* nás privádza k tomu, že hriešnici sa previnili hriechom (lat.) *acedia*. J. Felix (2005, s. 320) uvádza, že „toto slovo sa prekladá ako ‚nechuť‘ (Pozri napr. český preklad *Summy* Tomáša Akvinského, II, II, 35, s. 316.), ale má širší význam: ide o melancholický ťaživý smútok, o určitý druh melanchólie a zatrpknutosti, v ktorej sa človek stáva nielen pasívnym a ľahostajným ku každej duchovnej hodnote [...], ale, naopak, pociťuje odpor k akýmkoľvek duchovným hodnotám, ‚zožiera sa‘ hnevom vo vnútri a vyúsťuje – cez prípadné viaceré fázy – až do úplnej otupenosti“.

Tieto duše boli smutné („*tristi fummo*“, v. 121) v príjemnom povetrí, ktoré sa raduje zo slnka (alegoricky: dostupnosti vykúpenia), ale živili vo svojom vnútri opar zatrpknutosti („*dym dusiac vnútri*“ (Turčány, 2005, s. 60, v. 123)). Aristoteles (2011, s. 57) píše o tom, že pre činný život má nemalý význam, či človek správne alebo nesprávne prežíva radosť a zármutok. To je podstatou tejto epizódy siedmeho spevu, ale najmä zatratencov definovaných ako *accidiosi*, ktorí pochybili tým, že sa netešili, keď to bolo potrebné (ale hlavne možné) v príjemnom prostredí, a namiesto toho sa rmútili, čo je ich večným trestom.

Aj pri týchto hriešnikoch Dante využíva princíp *contrapasso*, pretože najprv boli smutní, melancholickí počas života, ktorý rozradostovalo slnko, dusili v sebe dym, opar zloby, ktorá im „zahmlievala dušu“, teraz akoby žili i naďalej smutní, zachytení, uväznení v kalnom bahne („*belletta negra*“, v. 124, pojem by sa dal nahradiť, resp. vysvetliť slovným spojením *fango torbido*, kde *torbido* v prvotnom význame slova, ak hovoríme o blate, znamená kalný, skalený, v sekundárnom zmysle slova, v súvislosti s ich dušou, znamená nepokojný, zachmúrený) (Giacalone, 1980, s. 112). Nemajú ani najmenšiu snahu vynoriť sa von, na povrch, aby sa mohli nadýchnuť, ostávajú ponorení v hĺbke, v bahne, letargicky, melancholicky, vidno len bublinky vzduchu na povrchu, no žiadnu ich aktivitu, činnosť, snahu nadýchnuť sa.

Tak ako ich na zemi dusil potláčaný hnev, teraz ich dusí bahno. Len nostalgický a rmútiaci obraz veselého, príjemného ovzdušia, prostredia zaliateho slnkom dokáže prinavrátiť záblesk ľudskosti hriešnej duši týchto ľudí (por. vv. 121 – 124). V ironickom, sarkastickom zmysle slova používa Dante i ďalší výraz: *hymna* (v. 125), ktorú si klokotajú v hrdlách, lebo ju nemôžu spievať z plného hrdla – radosne, ako by sa to u hymny očakávalo – keďže sa dusia bahnom.

Tieto verše *Pekla* akoby boli varovaním pred nedostatkom radosti, výzvou dbať na to, aby nám nikdy nechýbala, aby sme sa radovali. Dané dielo sa na ňu nezameriava priamo, ale na jej deficit a dôsledky, ktoré prináša. Dante trestá nedostatok lásky, nedostatok radosti, ale je to vlastne neschopnosť mysle primerane vyhodnotiť, aký pokyn má dať telu a vôli. (3)

Radosť nie je vnímaná ako prirodzene prýščiaca z človeka, Dante z nej robí rozkaz, ktorého nesplnenie prináša (večný) trest, veď vrhá do večného zatratenia smutných, zatrpknutých. Do svojho diela ju vkladá ako podmienku záchrany duše, jej deficit radí k siedmim smrteľným hriechom. Na tomto príklade vidíme, že vzťah ku spásu bol v štrnástom storočí iný ako v ranom stredoveku (napr. *Pieseň tvorstva*). Podľa P. Koprdu (2013, s. 56) sa v komunálnom období stratila viera v prirodzenosť cesty k dobru, stratila sa radosť ako vyjadrenie takej viery. V neskorom stredoveku sa

zhmotňovala potreba starať sa o svoju spásu vlastným pokáním, úprimnou ľútosťou, aby bol človek na poslednom súde očisteným, nestačilo, aby bol pokrstený, lebo nikto nedokáže žiť bez hriechu, a teda je potrebné dosiahnutie Božieho odpustenia. Ako vidíme, Dante radí k hriechom, od ktorých sa treba očistiť, aj nedostatok radosti. Tá má byť dôkazom pokánia – podobne argumentujú aj autori kázňovej literatúry, napr. Domenico Cavalca.

Dante v systéme usporiadania prvých siedmich spevov vychádzal z rôznorodnej dobovej literatúry. Podobnosti *Božskej komédie* nachádzame najmä s dobovou kázňovou literatúrou, akú písali napr. Domenico Cavalca a Iacopo Passavanti, vychádzajúc z diela Guillauma de Peyrauda. Sumarizačné diela boli napísané pravdepodobne preto, aby utlmili zžitosť individuálneho života a pokánia, samovoľnosť a nezávislosť ľudskej očisty, chceli vytvoriť normy pokánia a vnútornej radosti kresťana, ktorým by sa musel učiť zo systematických diel schválených cirkvou.

Ku dichotómii *iracondi-accidiosi*, teda hnevliví a smutní, sa prikláňa mnoho starších komentátorov, z moderných napr. Marti. Iní však tvrdia, že *accidioso fummo* neznamená nič iné ako ťažkopádny, dlhodobý hnev, zlosť, pretože náhle, mimovoľné vzplanutie hnevu nie je hriech (Daniello, cit. In: Ciotti, 1970). Zdá sa, že Dante týchto hriešnikov rozdeľuje podľa *Etiky* (III, 12). Odmietanie dvoch kategórií hriešnikov (*iracondi* a *accidiosi*) a ich spojenie do jednej by narušilo predpokladanú formálnu štruktúru *Pekla*, kde sa v tzv. Hornom pekle trpí pre sedem smrteľných hriechov – obžerstvo, chlipnosť, lakomstvo, hnev, „*acedia*“, pýcha a závišť. Autor najprv plánoval predstaviť len tieto hriechy, o ich doplnení sa údajne rozhodol až neskôr. (4)

Danteho alegorické dielo, postavené na princípe trestu oko za oko, u zlostných po smrti „nastoluje“ opätovné prejavenie sa ich zloby, zverskej podoby, násilia na druhých a na sebe, nemožno rozoznať ich telá. Zároveň možno predpokladať, že smutní, nachádzajúci sa pod nimi, hlbšie v barinách Styxu, ktorí v sebe nosia „dym zatrpknutosti“, majú práve takúto povahu, v protiklade s príjemným povetím, ktoré rozradostuje slnko. Necháva ich trestať večným pripomínaním si hriechu, t. j. netešili sa z dostupnosti vykúpenia (radosť zo slnka, príjemného, „sladkého“ prostredia), neboli si schopní uvedomiť radosť ako základnú hodnotu pre večný život, a preto je ich trest zameraný na nápravu neschopnosti radosť sa – večné upomínanie formou večného smútku. Prostredníctvom čierneho bahna, pre ktoré dennodenne nebudú môcť vidieť slnko, budú mať na pamäti svoje pochybenie. Vždy im černota Styxu bude pripomínať ich hriech. Trestanie za nedostatok radosti je tu trestaním za nedostatok vedomia, čiže aristotelovsky za nedostatok vodcovskej úlohy rozumu. Svoju vôľu nepodriadili rozumu, ale iným hodnotám, a preto je ich vôľa nedostatočná. (5)

Smútok je tu chápaný ako nedostatok radosti z možnosti dostupnosti záchrany duše. Dante tak zdôrazňuje potrebu tešiť sa, radovať sa z takejto možnosti, čo je zároveň aj chválou Boha. To by malo byť našou povinnosťou – chváliť Boha, radovať sa z možnosti záchrany – čo je v priamom kontraste so smútkom týchto postáv o to viac, že sa nachádzali vo „vhodných podmienkach“ na radosť, v príjemnom prostredí „so slnkom“, no netešili sa, čím akoby urazili Boha. Posun voči ranému stredoveku vidíme i vo vnímaní tých, ktorí pokorne a trpezlivo znášajú chorobu a trápenie vo Františkovej *Piesni tvorstva* – tieto verše sú v protiklade s Dantom, podľa ktorého sa duševne chorí hriešnici nedokážu radovať a sú pre neho ešte viac trestuhodní, lebo nevedia, nie sú schopní tešiť sa zo života – hoci nie z vlastného pričinenia, nie je to ich vina.

Peyraud a *acedia*

Summa de vitiis et virtutibus (1236 – 1249) mala veľký vplyv na latinskú náboženskú literatúru, obzvlášť na pastorálnu, a to najmä preto, že sa vzdala horlivému, špekulatívnemu aristotelizmu, ktorý sa v predchádzajúcich storočiach zakorenil v teologickom prostredí, a bola zjavným prínosom bohatým na zdroje – obsahovala veľa citácií *Písma*, kňazov a scholastických filozofov, exemplá atď. Vedci poukazujú na to, že z tohto diela vychádzali aj iní autori nielen náboženskej literatúry, ale aj napr. Brunetto Latini, Guittone, Bartolomeo da San Concordio, Dante či Boccaccio. Nie je prekvapivé, že si Cavalca vzal Peyraudovo dielo za svoju inšpiráciu alebo, lepšie povedané, za sprievodcu, ktorého sa viac či menej pridrža, a obdobne to mohol urobiť aj Dante.

De vitiis obsahuje traktát s názvom *De Acedia* a pozostáva zo štyroch častí. V druhej časti sa hovorí o smútku ako o 14. necnosti, hriechu, ktorý patrí k „duchovnej lenivosti“ (t. j. *acedia*). Podľa G. de Peyrauda je smútok veľká neresť, hriech hodný opovrhnutia v našom vzťahu k Bohu, pretože sa mu nepáči, práve naopak, páči sa diablove a ľuďom veľmi škodí. Toto tvrdenie Peyraud dopĺňa veršami z *Druhého listu Korintánom*: „Každý (nech dá), ako si umienil v srdci, nie z neochoty alebo z prinútenia; lebo ochotného darcu miluje Boh“ (2 Kor 9, 7). Z toho mu vyplýva, že smútok v službe Bohu je ako palina vložená do Božieho živého tela, ktoré je dobré, a preto by sme mu mali dávať všetko, čo máme, to dobré a bez smútku. Rovnako sa Bohu môže znepáčiť, ak sa netešíme, hoci z maličkostí – máme sa tešiť i z toho, čo má malú alebo aj žiadnu hodnotu, máme sa tešiť pri každej príležitosti, keď na to máme dôvod. Tu vidíme spojitost s Danteho *accidiosi*, ktorí boli v príjemnom povetrí, mohli sa radovať, tešiť z príjemného slnka, prostredia, dostupnosti možnosti spásy, ale nečinili tak. Podľa Peyrauda sa treba tešiť aj z maličkostí. Danteho *accidiosi* sa netešili zo slnka, v alegoricko-symbolickom význame sa však netešili z možnosti spásy, a to je ešte horšie, lebo akoby opovrhovali Božím darom večného života, niet preto divu, že ich Dante trestá peklom.

Peyraud ďalej zdôrazňuje potrebu sláviť Boha, oslavovať ho za to, čo nám dáva, z čoho máme ošoh, pôžitok, čo nás teší. Podobne hovoria i verše 137. žalmu vo význame: nech spievajú na ceste Pánovi, pretože jeho sláva je veľká. To, že sa diablove skutočný smútok páči, by sme mohli ukázať na protiklade, a to, že sa mu duchovná, spirituálna radosť veľmi nepáči. O tom sa píše v liste Filipským: „Beda nám, neboli sme totiž včera ani predvčerom veľmi šťastní. Beda nám,“ a sv. Anton (podľa: Peyraud, 1236 – 1249) uvádza, že jediný dôvod víťazstva nad nepriateľom je duchovná radosť. Podobné znenie nachádzame v 1. liste Makabejským o tom, ako izraelský ľud bojoval s radosťou, porazil svojho nepriateľa, a tak rozšíril svoju slávu. (6)

Smútok človeku škodí trojako: „tak ako moľa oblečeniu a červ drevu, tak smútok škodí ľudskému srdcu“ (Príslovia 25, 20). (7) Škodí aj tým, že človeka oslepuje v tom, čo prináleží Bohu, ako sa uvádza vo *Vitis Patrum* (6. storočie; podľa: Peyraud, 1236 – 1249): tak, ako sú spútané nohy prekážka v behu, rovnako je i smútok prekážkou videnia Boha. (8) Taktiež smútok škodí tým, že duchovne zabíja a je často príčinou iných hriechov – o tom hovoria *Skutky apoštolov*: „Smútok ďaleko zažeň od seba, lebo mnohých zabíja“ (Peyraud, 1236 – 1249). (9)

Cavalca a smutní

V diele *Specchio de' peccati (Zrkadlo hriechov)*, v 5. kapitole (*Zlé súvislosti hnevu, užitočnosť trápení a štyri druhy smútku*) Domenico Cavalca označuje hnev za nerozumný hriech, ktorý robí človeka nerozumným, pretože v hádkach a lútosti, v zármutku stráca to, čo by mohol získať pokojne a radosne. I podľa Šalamúna hnev spočíva na prsiach nerozumných. (10)

Spája tak hnev (*ira*) a smútok (*tristitia*), čiže zlostných a smutných, rovnako ako Dante vo svojom VII. speve, kde spolu v čiernej muline trpia hnevliví (*irosi*) a pod nimi v blate smutní, zosmutnelí (*accidiosi*). V stredoveku sa slovo *tristitia* a *acedia* často zamieňali, resp. boli synonymami – vidíme tu teda rovnaký úvahový model ako u Danteho. Domenico Cavalca (1838b, s. 66) uvádza, že oba typy týchto hriešnikov sú hlupáci, nerozumní, pretože spravodlivému Bohu nemožno oponovať, nemožno proti nemu bojovať, pre smútok, zatrpknutosť Boh nezmení ani neodvolá svoje rozhodnutia a navyše si títo hriešnici ubližujú. Ako protihodnotu, „protilátku“ na smútok a zlosť ponúka pokoj, vyrovnanosť, trpezlivosť v každom protivenstve, pretože nemožno dôjsť k spaseniu bez trpezlivosti a bez toho, že by sme ďakovali Bohu v protivenstvách.

D. Cavalca (1838b, s. 66) píše, že tak ako je potrebný pokoj, vytrvanie, rovnako dôležité sú aj trest a trápenie, pretože trpezlivosť pramení práve z mnohého utrpenia. Dokladá to slovami sv. Pavla (cit. In: Cavalca, 1838b, s. 67) o tom, že trápenie plodí trpezlivosť, trpezlivosť presvedčenie a dôkaz nádeje. Trpezlivosť v utrpení nám zároveň dáva Božiu milosť. Ako uvádza Cavalca (1838b, s. 68), dobré srdce plodí trpezlivosť. Podobné verše nachádzame i u Šalamúna (cit. In: Cavalca, 1838b, s. 70), ktorý píše, že je lepší ten, kto panuje, ovláda svoju myseľ, než ten, kto je vládcom miest, lebo ako plynie zo slov Božích, kto je nerozumný, neovláda svoj rozum, nebude vládnuť ani v meste Božom. To je podobné Dantemu, ktorý odsudzuje duševne chorých, neschopných ovládať svoju vôľu, myseľ, vrhá do čierneho bahna rieky Styx tých, ktorí sa netešili v príjemnom prostredí. Cavalca (1838b,

s. 71), citujúc slová Bernarda, zdôrazňuje, že tá najpotrebnejšia, najmúdrejšia a najužitočnejšia schopnosť, aká existuje, je zvíťaziť nad hnevom a uniknúť mu a trpezlivo znášať trápenie. Inými slovami, je potrebné mať dostatočnú vôľu (11), ktorá by dala príkaz rozumu a on tento príkaz uposlúchol. Práve to sú tí Danteho hnevliví, ktorí sú zmietaní svojím hnevom, nevedia mu uniknúť ani ho ovládať. Medzi kázňovými textami a Danteho *Božskou komédiou* sú mnohé prepojenia. Hnev a netrzeplivosť sú hriechmi veľkých protivienstiev a nerozumnosťou, škodou, zlom, keďže človeka vrhajú do poroby a oslepujú jeho intelekt, berú rozum, čím ho smerujú do pekelných plameňov.

V šiestej kapitole *Smútok vedie k zúfalstvu a ako proti nemu* Cavalca uvádza, že najväčším hriechom smutných (a aj zlostných z predchádzajúcej kapitoly, ktorých dal dokopy) je zúfalstvo. Človek sa stáva smutným a zúfalým pre bremená, ktoré musí niesť, pre množstvo svojich hriechov, najmä ak človek často podlieha pokušeniu alebo pre veľa bolesti a trápenia. Proti prvému dôvodu stavia Cavalca nekonečné Božie milosrdenstvo, ktoré prevyšuje akúkoľvek ľudskú mizériu, útrapy. Všetci sme hriešni a ustavične hrešíme. Ak by sa nám chcel Boh pomstiť, mohol by nás hneď uvrhnúť do pekla, ale on nás čaká so svojím milosrdenstvom. Zároveň však vystríha, pretože človek a jeho lenivosť (rozumej: duševná), ľahostajnosť voči vlastnej spáse uráža Boha (aj tu je súvislosť s Danteho *accidiosi* siedmeho spevu), ktorý nám dáva stále viac, ponúka, no my akoby sme sa nechceli oslobodiť z vlastného trápenia, hriechu. To vedie k rozkladu vlastnej vôle byť spasení, kajať sa a je najväčšia urážka Boha, keď poslal svojho jednorodného Syna, aby nezahynul, ale večný život mal každý, kto v neho verí. (12)

Z Cavalcovho textu vyplýva, že všetko zlé, čo nám strpčuje život, nás poháňa vpred cestou k večnej spáse, do Kráľovstva nebeského, dáva nám možnosť pestovať si vieru a nádej. Kresťanstvo treba cítiť cez milosrdenstvo Božie, kristologicky, tak, že ono nás oslobodzuje od upadnutia do beznádeje. V každom prípade sa musí človek vyhýbať smútku, ktorý požiera telo i dušu a vedie do zatratenia. Musí sa, práve naopak, naučiť žiť v duchovnej radosi, pretože bez nej sa žiadny náš počin Bohu nebude páčiť. Sv. Anton v diele *Vitis Patrum* (6. storočie; podľa: Cavalca, 1838, s. 53) píše, že radosť nám prinesie víťazstvo nad našimi duchovnými nepriateľmi a pri každom víťazstve bude našou silou a výsluhou.

V *Disciplíne duchovných* (Kapitola XV., *Desiaty hriech, zatrpknutosť* (trpkosť na duši – pozn.), *podľa troch neduhov, ktoré z nej plynú, po prvé (I) o nezachovávaní dobra*) Cavalca opäť spomína smutných, ale neoznačuje ich pojmom *tristi*, *tristizia*, ale *accidiosi*, *acedia*, tak ako je to v Danteho siedmom speve. Problematický je preklad slova „acedia“, „accidioso“, ako sa s ním stretávame v celom príspevku. Ide skôr o *zatrpknutosť*, okamžitú roztrpčenosť, nie o *smútok*, preto sa v tomto prípade prikláňame k takémuto prekladu (ako je to napr. v názve kapitoly), v ostatných príkladoch, kde sa to nevyžaduje, zachováваме pojem „acedia“, pričom treba mať na zreteli jeho významovú polysémantickosť.

Z *acedie* pramena ďalšie tri necnosti: a) nevytrvanie v dobre, b) záhaľka, nečinnosť a c) strácanie času vyčkávaním. V tomto diele pojednáva o hriechu páchanom hlavne predstaviteľmi cirkvi, u ktorých je hriech ešte páľčivejší, keďže sú vodcami a majú byť príkladom. Takýchto odpadlíkov od viery označuje za psov, čo sa vrátili ku zvratkom. Niet preto pochyb, že sa protivia Bohu omnoho viac ako ostatní (hriešnici), lebo vedomým hrešením (a o to drzejším) sa prikláňajú na stranu zla a strhávajú so sebou aj iných. Odpadli pre slabosť svojej vôle, preto je k nim obzvlášť nezhovievavý. Sú zúfalcami a zúfalstvo u nich spôsobuje, že sa hnevľivo hádajú, nevedia nájsť cestu späť k Bohu.

V *Zrkadle hriechov* Cavalca dáva dokopy smutných a zlostných, ktorí sa stavajú proti Božím rozhodnutiam *zatrpknutosťou* alebo hnevom. Cavalca však proti týmto hriechom (necnostiam) nestavia radosť, ale vyrovnanosť a trpezlivosť, aby sme vedeli Bohu ďakovať v protivienstvách, čiže pokorne znášať útrapy. Smutní sú však u Danteho vinní inak ako u Cavalcu, kde zišli z cesty pokánia, lebo nemali dostatok viery v Božie milosrdenstvo. U Danteho tým, že zišli z cesty spásy, urazili ľudský rozum v aristotelovskom poňatí, t. j. rozum ako nástroj, ktorý umožňuje človeku vyrovnáť sa Bohu. Ten nesmie byť znehodnotený smútkom, zlosťou a pod. Hriešnikom v *Pekle* večne pripomína ich smútok, nedodržanie povinnej radosi rozumu, ktorého sa dopustili počas života, preto sú smutní v čiernej muline Styxu. Nemôžu ovládať svoju vôľu, akoby boli duševne chorí, a preto by mali dostať milosť, pretože sa nevedia radowať. Slovo *accidia* však treba chápať ako „únava a úzkosť mysle“, ktoré

boli často vyjadrované slovom „zosmutnelosť“, pretože výklad slova ako „duševná lenivosť“ prevládal až neskôr. Podľa niektorých stredovekých autorov smútok vznikol z nadmerného zmätenia mysle, inými slovami, unavenosť a nadmerná zatrpknutosť mysle ničia radosť ducha a myseľ akoby sa zo zúfalstva rúcala do seba. Dante ich vrhá do večného zatratenia, ba spája ich so zlostníkmi, ktorí skrývajú svoju zlobu vo vnútri. Títo hriešnici si pokazili cestu k večnej spáse vlastnou nerozumnosťou, lebo táraha, ktorú im Boh naložil na plecía ako znak svojej prítomnosti a milosti, ich neposilnila vo vytrvaní, v pokore, nekajali sa, aby presvedčili Boha, že si jeho milosť zaslúžia, ale obrátili sa mu chrbtom, hovoriac, že na nich zabudol.

Hriechu *acedia* bolo venovaných mnoho traktátov, je predmetom niekoľkých (ak nie všetkých) systematických diel kázňového charakteru, v ktorých je definovaný cez viaceré jeho aspekty a následky (zloba, nevraživosť, malomyselnosť, zúfalstvo, šialená, chorá zúrivosť atď.). Trest i rôzne aspekty *acedie* by naznačovali, že ide práve o pasívnych melancholikov, ktorí sa v živote zožierali vnútornou zlobou, zvonku neviditeľnou, iba ak v miernych náznakoch ich činov, čo je v zhode s ich umiestnením pod hladinu vody, do blata, kde ich nie je vidieť, sú viditeľné iba bublinky, ktoré sa tvoria pri ich dýchaní (Felix, 2005, s. 320). Vo veršoch musí Vergílius na tieto bublinky Danteho upozorniť, na prvý pohľad by mohli byť neviditeľné podobne, ako mohli byť prvotne neviditeľné dôsledky skrytého hnevu hriešnikov. V záhrobí sa rmútia v čiernej muline, dusia sa svojou melanchóliou a svoj hnev dávajú „navonok“ len v prázdnych bublinách.

Záver

Ak je *acedia* odpovedanie trpkým smútkom na protivenstvá života, bude hriechom protistojným zlosti. Preto ju Dante trestá spolu so zlostnosťou, hnevivosťou. Oba typy hriešnikov sú trestané v čiernej muline, čo označuje, že majú jedno spoločné – zatemnenie rozumu, jeho úpadok, nedostatočnosť. *Accidiosi* sú v bahne Styxu umiestnení pod hnevlivými, ich spojenie zodpovedá hriechu a trestu. Dante trestá aj pamäť – trestom smutných *accidiosi* nie je len fyzický trest, ale trpia preto, aby si zapamätali, že sa mali radovať, ide o neustále upomínanie na hriech. Cavalca trestá smutných, zdôrazňuje, že sa treba vyhnúť smútku, lebo požiera telo i dušu a vedie do zatratenia. Podľa jeho slov treba žiť v duchovnej radosi. Iní autori dokonca považujú smútok za prekážku vidieť Boha.

Dante v *Pekle* píše o nedostatku radosi, dielo má byť výzvou, aby nám nikdy nechýbala. Pre prvé storočia stredoveku je príznačné, že vnímanie viery bolo radostné, plné nadšenia, očarenia možnosťami, ktoré človek dostáva Kristovým vykúpením, ako možno vidieť napr. v *Piesni tvorstva* (1224). Duševne chorí hriešnici sa podľa Danteho nedokážu radovať, preto sú pre neho ešte viac trestuhodní. Nevedia, nie sú schopní radovať sa zo života – hoci nie z vlastného pričinenia, nie je to ich vina. Radovať sa je potrebné, sme vítaní, vyzývaní, aby sme sa tešili, ďakovali Bohu a chválili ho, vyjadrovali svoju radosť, že sa nám dostalo možnosti byť zachránení, spasení, nestačí len uvedomovanie si tejto perspektívy, ktorá nám je daná, ide práve o radosť, jej preukázanie a riadenie sa jej kritériami. Podobne zmyšľajú aj iní stredovekí autori, napr. autori diel kázňového charakteru.

V neskoršom stredoveku sa zmenilo vnímanie radosi z viery od pozitívnej, prirodzenej a samovoľnej, začala sa pociťovať ako nedostačujúca a bolo potrebné upevňovať jej pozíciu vieroukou. Najprv bola radosť zo spasenia a vykúpenia v popredí a pre dané obdobie to bolo pravdepodobne najprirodzenejšie. Radosť mala voči stredoveku rovnakú hodnotu ako pokánie. V *Pekle* pozorujeme, že sa tu radosť prekrýva s potrebou pokánia, čo sa udialo v dôsledku ľudových hnutí v 12. a 13. storočí, ktoré takúto potrebu hlásali a šírili medzi ľuďmi. Dante očividne neverí, že by mohla byť radosť z možnosti spásy a záchranu vlastnej duše na pláne večnosti samovoľne prýštiacou, nenecháva ju na jednotlivcovi, ale vkladá ju do vierouky ako povinnosť, ktorej nedodržanie, neplnenie sa trestá peklom. Pokánie u Danteho však spočíva v pokore voči Bohu, aby sme sa snažili svojimi schopnosťami priblížiť tým Božím. Takto je to na začiatku *Božskej komédie*, prejavuje sa tu autorov aristotelizmus a averroizmus.

Dante tresce tak, aby si hriešnik zapamätal, čím sa previnil, aby si uvedomil, že príčinou jeho hrešenia bola slabá vôľa. Hriešnik je trestaný pre nedostatok aristotelizmu. Dante trestá nedostatok lásky, nedostatok radosi, je to v podstate neschopnosť mysle primerane vyhodnotiť, aký pokyn má

dať telu a vôli. *Acedia* sa však stáva kritickou hodnotou, na ktorej sa nezhodne väčšina autorov a filozofov. Dante považuje zatrpknutých za duševne chorých, ale trestá ich rovnako ako Cavalca, hoci u neho šlo o odpadlíkov. U oboch je spoločné zhrešenie opustením cesty k Bohu pre nedostatok vôle. Dante trestá neschopnosť ľudí prirodzene milovať Boha ako to, čo posilňuje racionalitu – v pekle je radosť podriadená rozumu, verí, že rozum je dostatočný nástroj na spásu.

Poznámky

- (1) Porovnaním Cavalcovho a Peyraudovho diela sa zaoberá M. Zanchetta, pozri *Il pungilingua di Domenico Cavalca* (edizione critica), Padova, 2011.
- (2) Takto vysvetľuje napr. Giacalone v komentári (s. 111). In: ALIGHIERI, Dante: *La Divina Commedia : Inferno*. Roma : Angelo Signorelli Editore, 1980. 525 s.
- (3) O nedostatku lásky hovorí Dante i v *Očistci* (XVIII, 103 – 105), kde sa od *acedie* očisťujú *accidiosi*. Vo veršoch Dante vyjadruje „popohnávanie“ duši, „aby sa nestrácal čas pre nedostatok lásky“, čo však nie je dostatočne vidieť na slovenskom prebásnení. Nedostatok radosti spája s nedostatkom lásky.
- (4) Táto časť patrí medzi nejasne interpretovateľné, keďže všetko v *Božskej komédii* autor napísal s istým cieľom, nemožno sa nazdávať, že by práve slovo *accidioso* použil len „náhodne“, hovoriac stále o tej istej kategórii hnevlivých, svárlivých hriešnikov, ako sa domnieva napr. Ciotti (1970), a to obzvlášť preto, že hriech *acedia* bol bežne používaný a popisovaný v systematických dielach a použitím tohto slova sa jasne vytvára spojenie s hriechom *acedia*.
- (5) Už Aristoteles (2011, s. 56) tvrdil, že „... formy trestov [...] sú v istom zmysle akousi liečbou, a tá zásadne pôsobí opakom“.
- (6) Vychádzame z latinskej pôvodiny, ako ju nachádzame u Peyrauda, nie z biblických prekladov, ktoré sa vyznačujú istým významovým posunom (pozri aj pozn. 7). V pôvodine: „*Vae nobis, non enim fuit tanta exultatio heri et nudius tertius. Vae nobis*“. Originál textu je dostupný na <http://www.unc.edu/~swenzel/acediat.html>
- (7) V pôvodine: „*Sicut tinea vestimento et vermis ligno, sic tristitia viri nocet cordi*“. Pre porovnanie, v evanjelickej verzii *Bible* sa píše: „*Kto spieva piesne smutnému srdcu, je ako ten, čo vyzlieka odev za studeného dňa a leje ocot na ranu*“ (*Príslovia* 25, 20). Originál latinského textu je dostupný na <http://www.unc.edu/~swenzel/acediat.html>
- (8) V tejto časti vidíme rovnako spojitosť s Danteho *accidiosi*, ich smútok im bránil vidieť príjemné prostredie, slnko. Ak chápeme slnko ako Boha, a jeho spásu, opakuje sa tu to isté. Ich smútok spôsobil ich večný trest, zatratenie v pekle, je príčinou odňatia možnosti vidieť Boha vo večnosti, v raji.
- (9) „*Tristitiam longe expelle a te; multos enim occidit tristitia*“. Dostupné na <http://www.unc.edu/~swenzel/acediat.html>
- (10) Pre Aristotela (2011, s. 165 a nasl.) je znakom rozumného človeka schopnosť správne uvažovať o tom, čo je pre neho dobré a užitočné v širšom zmysle, čo slúži dobrému a šťastnému životu. Rozumným je ten, kto správne uvažuje, ten, kto je schopný dať povel svojej vôli, aby uposlúchla rozum, konala správne a to, čo je pre človeka dobré, lebo takéto konanie je samo sebe konečným cieľom. Taktiež rozumnosť je to, čo pripúšťa zmenu.
- (11) O dostatočnosti, resp. nedostatočnosti vôle a svojej konverzii vypovedá sv. Augustín vo svojom diele *Le Confessioni* (VIII. kapitola, 1965). Uvedomil si, že „chcenie“ sa nerovná „možnosti“, aj keď chcel, nestačilo mu to na to, aby dosiahol „možnosť“ svojej premeny. Jediným spôsobom bolo posilniť chcenie, urobiť ho primeraným na to, aby bolo možné uskutočniť premenu. Z toho priamo vyplýva logika duševnej choroby, lebo vôľa musí sama sebe prikázať, aby bola silnejšia. Keby bola totiž silnejšia, nemusela by sa rozdeliť (na tú, ktorá prikazuje, a na tú, ktorá je slabá), ale jednoducho by bola. Duša nariaďuje duši, aby chcela, nie je to však iná duša, ale stále tá istá, no k vykonaniu príkazu i tak nedochádza. Podľa Augustína nejde o absurdnosť, ale je to skôr duševná choroba. Táto myšlienka nie je nová, hovorí o nej už Seneca, neskôr sa rozdvojenosťou duše zaoberal aj Aristoteles.
- (12) Riešenie prostredníctvom milosrdenstva je u Danteho sporné, lebo „ustanovil“ vo svojom diele *Očistec*, čo je jasným znakom toho, že sa aristotelizmu a averroizmu vzdáva, veriac, že do neba vedie cesta len vďaka Božej milosti. Inak by ho nezakomponoval do *Božskej komédie* – veď celý *Očistec* je založený práve na Božej milosti. Dante verí, že rozum je dostatočný nástroj na spásu (až od *Očistca* sa začína postupne črtať jeho prerod od intelektuálneho šťastia k milosti Božej ako k jedinému prostriedku schopnému zabezpečiť človeku raj). Pozri aj štúdie danteovského averroizmu napr. u Antonia Gagliardiho (*Dalla Commedia al Convivio : Catone e Casella*. Torino, 2002 a iné).

Literatúra

- ALIGHIERI, Dante. 2005. *Božská komédia : Peklo*. Preložil a komentoval V. Turčány, J. Felix. Bratislava : SDA, 2005. 408 s. ISBN 80-969566-4-7
- ALIGHIERI, Dante. 1980. *La Divina Commedia : Inferno a cura di G. Giacomone*. Roma : Angelo Signorelli Editore, 1980. 525 s.
- ARISTOTELES. 2011. *Etika Nikomachova*. Bratislava : Kalligram, 2011. 296 s. ISBN 978-80-8101-417-8
- CAVALCA, Domenico. 1838a. *Disciplina dei spirituali con trattato delle trenta stolizie di fra Domenico Cavalca*. Milano : Giovanni Silvestri, 1838a. 280 s. Dostupné na: <http://books.google.sk/books?id=CackanO0rNUC&pg=PA1&dq=cavalca+disciplina+dei+spirituali&hl=sk&sa=X&ei=92g6UcKeKMGatAaTvoHoAw&ved=0CDQQ6wEwAA#v=onepage&q=cavalca%20disciplina%20dei%20spirituali&f=false> [cit.2013-03-01]
- CAVALCA, Domenico. 1838b. *Specchio de' peccati del P. Domenico Cavalca dell'ordine de' predicatori*. Milano : Giovanni Silvestri, 1838b. 130 s. Dostupné na: http://books.google.sk/books?id=lustAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [cit.2013-03-01]
- CIOTTI, Andrea. 1970. Accidia e accidiosi. In: *Enciclopedia Dantesca*, 1970. Dostupné na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/accidia-e-accidiosi_\(Enciclopedia-Dantesca\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/accidia-e-accidiosi_(Enciclopedia-Dantesca)/) [cit.2014-02-13]
- KOPRDA, Pavol. 2013. *Talianska literatúra 1 : Začiatky a trináste storočie*. Nitra : UKF, 2013 [v tlači].
- MICHALOV, Jozef. 2002. *Scholastická filozofia*. Nitra : UKF, 2002. 347 s. ISBN 80-8050-502-0
- PEYRAUD, Guillame. 1236 – 1249. De Acedia. In: *Summa de vitiis et virtutibus*. Dostupné na: <http://www.unc.edu/~swenzel/acediat.html> [cit.2013-03-23]
- RUSSO, Alessandro – SCHIAVINA, Enzo. 1971. *La Commedia : Antologia commentata a cura di Alessandro Russo ed Enzo Schiavina con Appendice di letture critiche*. Bologna : Zanichelli S.p.A., 1971. 585 s.
- SANT'AGOSTINO. 1965. *Le Confessioni*. Roma : Città Nuova, 1965. 588 s. ISBN 978-88-311-9100-5
- SAPEGNO, Natalino. 1949. *Disegno storico della letteratura italiana*. Firenze : La Nuova Italia, 1949. 837 s.
- ŠAVELOVÁ, Monika. 2013. *Radost' ako ontologická kategória stredovekej poézie. Analýza textov*. [Diplomová práca.] Nitra : FF UKF, 2013. 74 s.
- VAŠEK, Martin. 2007. *Aurelius Augustinus o vôli, milosti a predurčení*. Bratislava : Iris, 2007. 192 s. ISBN 978-80-89256-13-6
- ZANCHETTA, Mauro. 2011. *Il pungilingua di Domenico Cavalca (edizione critica)*. [Tesi.] Padova : Università degli Studi di Padova, 2011. 456 s. Dostupné na: http://paduaresearch.cab.unipd.it/3327/1/Tesi_completa.pdf [cit.2013-03-02]

Summary

The aim of this article is to highlight the category of joy in the faith, which has changed over the centuries from the initial spontaneous, unprompted joy of the availability of souls' salvation to joy as an evidence of repentance, what we can see in particular Dante's sad sinners in the fifth circle. Dante does not believe that people could feel the joy spontaneously and therefore establishes the need to rejoice as a command, which defaulting he punishes by putting them to hell: it is a punishment of lack of joy and therefore sorrow, and acedia. Dante's sad sinners are considered mentally ill, who are unable to rejoice and that is why they are more reprehensible. He places them in the mud of Styx to analogously punish their memory. As they were sad in a pleasant atmosphere during their lives, now they are sad in the black mud. Concept of acedia is found in several works of contemporary authors of religious literature, but its translation has multiple meanings. It may be a reluctance but also somber, oppressive sadness, a particular kind of melancholy and bitterness, in which a human becomes not only a passive and careless about any spiritual value but he also feels a repulsion to these values, his inside is full of anger and this could finally ends up in complete stupor.